

ВІДГУК

офіційного опонента **Горошкової Лідії Анатоліївни** на дисертаційну роботу **Тарасенка Дмитра Леонідовича** на тему: **«Соціальні детермінанти екологічної політики та забезпечення сталого розвитку в Україні»**, представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень

На сьогоднішній день, коли Україна має за ціль сталий соціально-економічний розвиток, прямує до європейської спільноти та приймає активну участь в світових інтеграційних процесах, актуальним є питання щодо дослідження сутності, виявлення особливостей та факторів, які впливають на розвиток і становлення сталого соціально-економічного розвитку. У зв'язку з необхідністю розробки нової концепції розвитку національної економіки, яка б дозволила вирішити проблеми сучасності, сприяла якості навколишнього середовища, забезпеченню суспільства необхідним обсягом ресурсів, доцільним є побудова ґрунтовної науково-методичної основи сталого соціально-економічного розвитку з акцентом на екологічну політику.

Протягом тривалого часу економічний розвиток України супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Наслідки такої економічної діяльності продовжують негативно впливати на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, зростання витрат на захист населення і територій, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій та відтворення природної рівноваги.

Забезпечення сталого розвитку можливе лише шляхом подолання протиріч між економічним зростанням, збереженням природних ресурсів та поліпшенням якості життя населення. Отже саме формування екологічної

політики з акцентом на соціальну детермінанту є нагальною потребою сьогодення.

Серед багатьох мотивів, що обумовлюють необхідність активізації екологічної політики в Україні, серед пріоритетних доцільно виокремити соціальні фактори, оскільки головною метою державної екологічної політики є забезпечення стабільного соціального розвитку. Ефективність екологічної політики буде віизначатись тим, на скільки буде досягнута гармонія у взаємодії суспільства і природи, в покращенні якості оточуючого середовища в процесі функціонування економіки та галузей національного господарства за умови повного задоволення матеріальних, духовних і екологічних потреб суспільства.

Процеси світової глобалізації та суспільних трансформацій на сучасному етапі розвитку посилили пріоритетність екологічної проблематики. Різні форми життя, стан здоров'я та працездатність людей, рівень та якість життя – це найважливіші цінності суспільства, яке керується широкими соціальними критеріями в інтересах майбутнього.

Тому цілком виправданим є інтерес автора дисертаційного дослідження до проблем сталого розвитку та екологічної політики з акцентом на соціальну складову.

У зв'язку із зазначеним вважаю, що тема дисертаційного дослідження Тарасенка Д.Л., присвяченого проблемам оптимізації соціальної складової екологічної політики для забезпечення сталого розвитку України є актуальною.

Дисертація виконана відповідно до комплексного плану науково-дослідної роботи Донецького державного університету управління Міністерства освіти і науки України, зокрема, за темами: «Механізми соціалізації державної економічної політики» (№ державної реєстрації 0107U010126) «Публічне управління для сталого територіально розвитку», де автором розроблено теоретико-методологічну основу комплексного наукового підходу у формуванні соціальних процесів реалізації національної політики в контексті сталого соціально-економічного розвитку територій; «Публічне управління для сталого територіально розвитку» (№ державної реєстрації

0118U001700) в рамках якої розроблено методичні підходи до соціальної адаптації населення в процесах формування і реалізації Концепції сталого розвитку в умовах децентралізації, в тому числі на основі розвитку, накопичення та використання людського потенціалу відповідних територій; «Удосконалення державних механізмів екологізації економіки та суспільства» (номер державної реєстрації 0110U003044) за темою сформовано основні стратегічні пріоритети державної політики щодо соціальних взаємин основних учасників господарських процесів в умовах сталого розвитку.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Основні положення, висновки, пропозиції і рекомендації дисертації Тарасенка Д.Л. є обґрунтованими і достовірними – в роботі використані досягнення сучасної вітчизняної та зарубіжної наукової думки. Для обґрунтування та достовірності, дисертантом використані такі методи як абстрактно-логічний; монографічний метод; методи теоретичного узагальнення та системний аналіз; економіко-математичного моделювання; кореляційно-регресійний; системний підхід, методи аналізу та синтезу; порівняльний аналіз; економіко-статистичний.

Зміст дисертації повністю охоплює основні аспекти теми дослідження. У вступі автор вірно сформулював мету та основні завдання дисертаційного дослідження, предмет, об'єкт, розкрив методологію та методи дослідження, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, апробацію результатів проведеного дослідження.

У **першому розділі** роботи Тарасенко Д.Л. проаналізовано сутність сталого розвитку як економічної категорії, розглянуто існуючі наукові підходи до вивчення соціальних відносин з позицій ефективної реалізації цілей сталого розвитку, досліджено досвід європейських країн, США та Канади у формуванні соціальних складових політик сталого розвитку. Встановлено, що в Україні питанням впливу основних соціальних груп на впровадження ідей сталого

розвитку суспільства через формування сприятливих соціальних відносин приділяється недостатньо уваги.

Тарасенков Д.Л. доведено, що в Україні накопичено значний науковий, правовий та інформаційний потенціал для дослідження соціальних відносин у контексті сталого розвитку, який може бути успішно застосований шляхом подальшої систематизації й адаптації до конкретних наукових завдань формування екологічної політики.

Встановлено, що в Україні питання розробки та забезпечення механізмів сталого розвитку неможливо вирішити без урахування та імплементації досвіду країн, де ця концепція вже давно й успішно працює, а розроблені інструменти є ефективними та дієвими.

У **другому розділі** роботи проаналізовано методологію дослідження й оцінювання параметрів сталого розвитку; розроблено методологічні засади системного підходу до оцінювання параметрів сталого розвитку національного господарства, що передбачає здійснення оцінювання рівня досягнення сталого розвитку України в контексті екологічної політики з урахуванням тих галузей національного господарства, які суттєво впливають на екологічну ситуацію в країні; запропоновано модель розрахунку інтегрованого еколого-економічного показника; розроблено метод оцінювання продуктивності екологічної політики.

Привертає увагу запропонована автором модель оцінювання параметрів сталого розвитку в контексті екологічної політики держави на основі трьох детермінант, а саме економічної, екологічної та соціальної, і сформовано систему індикаторів на кожному рівні. Розроблена методологія передбачає здійснення багатофакторного аналізу та моделювання за допомогою виробничої функції Кобба-Дугласа.

У дисертації результати впливу факторів на параметри екологічної політики в умовах сталого розвитку з урахуванням наявності часового лагу запропоновано описувати з використанням взаємкореляційної функції.

Цікавими є визначені Тарасенков Д.Л. додаткові показники оцінки параметрів екологічної політики: екологічна продуктивність ВВП; соціальна

продуктивність ВВП; продуктивність ВВП за відходами; продуктивність ВВП за викидами. Запропоновано показники оцінювання впливу соціальної детермінанти екологічної політики: соціальна продуктивність екологічної політики й екологічна ефективність соціальної політики.

У дисертації запропоновано модель розрахунку інтегрованого еколого-економічного показника, де використано функцію забруднення (як найвагомішу в еколого-економічній системі), яка може враховувати два чи три фактори і будуватися за окремими або комплексними (інтегрованими) показниками.

Усе це свідчить про правильність та методологічну вірність авторського бачення шляхів розв'язання проблем підвищення ефективності екологічної політи та забезпечення сталого розвитку національного господарства.

У **третьому розділі** дисертації визначено основні механізми, технології та методологія формування умов сталого розвитку національного господарства з пріоритетом щодо соціальної детермінанти. На основі проведеного аналізу розроблено методичні засади експрес-діагностики рівня забезпечення ефективності екологічної політики та сталого розвитку національного господарства на основі індикаторів; критерії та підходи до визначення ефективності соціальної складової в умовах сталого розвитку.

Здійснена експрес-діагностика стану економічної та соціальної складової екологічної політики і сталого розвитку національного господарства й основних його галузей (сільського господарства, добувної і переробної галузі) впродовж 2010–2017 рр.

Тарасенков Д.Л. проаналізовано основні критерії та результативні показники, що закріплені нормативно-правовими актами України для визначення ефективності здійснення соціальних програм.

Автором запропоновано критерії та підходи до визначення ефективності соціальної політики в умовах сталого розвитку, беручи до уваги темпи зростання відповідних показників.

В **четвертому розділі** визначено інституційні механізми й засоби формування ефективної політики, що забезпечує сталий розвиток з акцентом на

соціальну складову; проведено аналіз ролі та значення ресурсного потенціалу в забезпеченні сталого розвитку; визначено інституціональні засади оптимізації сталих соціально-економічних взаємодій та екологічної політики.

На особливу увагу заслуговує авторське визначення сутності соціальної детермінанти екологічної політики в умовах сталого розвитку та проведений аналіз стану її основних складових в Україні.

Тарасенком Д.Л. доведено, що традиційний підхід, який використовується, у тому числі, і в «Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р.», передбачає використання певних показників оцінювання реалізації цієї політики унеможлиблює виокремлення параметрів соціальної детермінанти екологічної політики. Саме тому ним запропоновано релевантні параметри та критерії їх оцінювання, за допомогою яких можна визначити ефективність соціальної детермінанти екологічної політики і здійснювати їх постійний моніторинг і корегування.

У **п'ятому розділі** дисертаційного дослідження проведено економетричне моделювання параметрів екологічної політики та сталого розвитку національного господарства на основі детермінантного підходу.

Заслуговує на увагу використаний підхід до моделювання, що передбачає визначення факторів впливу на кожну з детермінант та моделювання взаємозв'язку соціальної, економічної та екологічної детермінант екологічної політики і сталого розвитку провідних галузей національного господарства (сільського господарства, добувної та переробної галузей).

Автором проведено систематизацію механізмів забезпечення сталого розвитку та доведено, що потенціал сталого розвитку національного господарства, у першу чергу, формується за рахунок галузей.

За допомогою запропонованих показників проведено оцінювання продуктивності екологічної політики у країні та основних сферах економічної діяльності національного господарства.

Висновки дисертаційної роботи є глибокими і цілком обґрунтованими, завдяки використанню сучасних засобів та методик проведення економічного дослідження і значного масиву статистичних даних.

Оцінка наукової новизни та достовірності досліджень

Автором дисертації особисто отримані суттєві та важливі результатами, що характеризують новизну роботи. Серед них особливу увагу привертають такі:

вперше:

– обґрунтовано комплексний науковий підхід до формування, розробки та реалізації національної політики сталого розвитку, що передбачає врахування соціальної детермінанти екологічної політики як інструмента забезпечення впровадження та ефективного управління соціальними, економічними та екологічними процесами у країні на засадах сталого розвитку;

– запропоновано систему релевантних параметрів соціальної детермінанти екологічної політики, що включає: якість забезпечення населення базовими соціальними благами та послугами; розвиток та підвищення добробуту населення; забезпечення умов соціальної справедливості. Результуючими показниками є розвиток людського та соціального капіталу. Це дозволило визначити соціальні пріоритети та враховувати їх при формуванні екологічної політики в Україні;

– розроблено систему критерії оцінки та моніторингу параметрів ефективності соціальної детермінанти екологічної політики: а) якісне забезпечення населення базовими соціальними благами та послугами: якісні умови навколишнього середовища; рівень забезпеченості продуктами харчування; б) розвиток та підвищення добробуту населення: якість життя (рівень життя та умови життя) та способу життя (трудова, демографічна й міграційна активність). Показниками рівня життя є доходи та заощадження населення; рівень захворюваності; демографічна ситуація. Показниками умов життя є санітарні умови; наявність умов для проведення вільного часу. Спосіб

життя включає оплату праці; рівень зайнятості та безробіття; умови та характер праці; міграція населення; розселення населення; в) забезпечення умов соціальної справедливості оцінюється за рівнем диференціації доходів населення. Показниками підвищення якості людського капіталу запропоновано вважати показник запасу здоров'я, а соціального капіталу суспільства – кількість громадських екологічних рухів та організацій;

– розроблено методологію системного аналізу екологічної політики в контексті сталого розвитку національного господарства, що дозволило оцінити та прогнозувати параметри детермінант сталого розвитку з акцентом на соціальну складову. Методами економетричного моделювання побудовані багатофакторні динамічні моделі, що пов'язують економічну, екологічну та соціальну складові екологічної політики в умовах сталого розвитку при одночасному врахуванні факторів впливу на кожну з детермінант. Це забезпечило можливість оптимізувати параметри сталого розвитку національного господарства на середньострокову перспективу й формувати відповідні пріоритети екологічної політики у країні та провідних сферах економічної діяльності;

– розроблено метод оцінки продуктивності екологічної політики у країні та основних сферах економічної діяльності національного господарства. Соціальну продуктивність екологічної політики у державі запропоновано визначати як відношення видатків зведеного бюджету на охорону навколишнього середовища до обсягів видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення. Соціальну продуктивність екологічної політики у галузі національного господарства визначено як відношення обсягів витрат на охорону навколишнього середовища в галузі до величини відрахувань на соціальні заходи в галузі;

удосконалено:

– методичні засади визначення ефективності соціальної політики для сталого розвитку, зокрема запропоновано систему критеріїв для визначення ефективності соціальної політики на засадах сталого розвитку, що містить п'ять

основних груп та 38 результативних показників, що адаптована для умов сучасного розвитку України і може бути використана в якості індикатора для визначення відповідності соціальної та екологічної політики держави досягненню стандартів сталого розвитку;

– існуючий методологічний підхід до визначення еколого-економічних показників шляхом побудови моделі розрахунку інтегрованого еколого-економічного показника, в якій використана функція забруднення, що будується за комплексними (інтегрованими) показниками і дає можливість аналізувати стан складних динамічних систем, оцінювати процеси, які в них відбуваються та розробляти прогнози і варіанти реакції системи на природні явища та управлінські рішення;

– методологічний підхід до оцінки рівня сталого розвитку національного господарства, що передбачає здійснення оцінки параметрів екологічної політики в контексті сталого розвитку з урахуванням тих галузей національного господарства, які суттєво впливають на екологічну ситуацію у країні, що дозволяє оцінити чи відповідає наявна структура національного господарства пріоритетам сталого розвитку та здійснити відповідний коригуючий вплив;

– методичні засади експрес-діагностики параметрів екологічної політики та рівня забезпечення сталого розвитку національного господарства на основі індикаторів, якими для економічної складової є величина ВВП, капітальних інвестицій та обсяги видатків державного бюджету України; для соціальної складової – кількість зайнятих та безробітних, рівень доходів населення та оплати праці найманих працівників, величина середньомісячної заробітної плати, обсяги видатків зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення та величина соціальної допомоги й інших поточних трансфертів на душу населення; екологічної складової – обсяги видатків зведеного бюджету на охорону навколишнього середовища з одночасним порівнянням їх з обсягами викидів забруднюючих речовин та утворення відходів, що дозволяє

оптимізувати процес моніторингу рівня сталого розвитку національного господарства та його провідних галузей;

– критерії та підходи до визначення ефективності соціальної політики в умовах сталого розвитку з використанням показників темпів зростання параметрів економічної, соціальної та екологічної політики, визначення їх взаємозв'язку і взаємовпливу на рівні України та провідних галузей національного господарства, що дозволяє сформулювати пріоритети екологічної політики та визначити оптимізаційні механізми забезпечення умов сталого розвитку;

дістали подальшого розвитку:

– понятійно-термінологічний апарат у сфері соціально-економічних досліджень сталого розвитку – уточнено сутність категорії «соціальна детермінанта екологічної політики», яка, на відміну від існуючих, дозволяє акцентувати дослідження на поєднанні пріоритетності соціальної складової сталого розвитку та надає можливість комплексно визначити основні напрями політики сталого розвитку національного господарства і може бути використана в процесі моніторингу параметрів екологічної політики у країні;

– шляхи забезпечення сталого розвитку національного господарства та його провідних галузей з урахуванням взаємозв'язку трьох основних детермінант – економічної, екологічної і соціальної із застосуванням економетричної моделі розподіленого лагу, що дозволяє враховувати часові параметри розвитку процесів та синхронізувати їх;

– методи та важелі еколого-економічного вдосконалення інституційного середовища для сталих соціальних відносин, а саме напрями інституалізації відносин для сталих еколого-економічних взаємодій та систему взаємодій на мезорівні, що дозволяє забезпечити умови для сталого розвитку національного господарства;

– системні механізми забезпечення сталого розвитку України, що передбачають наявність управляючого впливу як на рівні національного господарства, так і його провідних галузей.

Отримані в роботі результати мають **практичне значення**.

Результати дослідження частково використано Управлінням з питань екології, енергоменеджменту та охорони праці під час розробки заходів реалізації «Стратегії розвитку Маріуполя – 2021» (довідка № 01/33-380 від 15.12.2018 р.), а саме: в частині визначення комплексу планувальних заходів загальної спрямованості щодо зростання якості життя через соціальну інтеграцію та підтримку, реалізація яких сприятиме оздоровленню соціально-економічної ситуації та поліпшенню умов життєдіяльності населення;

– частково використано у рамках розробки та реалізації стратегічних планів розвитку ПрАТ «МК«Азовсталь» (довідка № 01/13-37 від 14.02.2018 р.) реалізація якої сприятиме формуванню привабливого інвестиційного клімату, оздоровленню екологічної ситуації, підвищенню життєвого рівня працівників та мешканців наближених територій через використання інноваційних заходів, спрямованих на досягнення стабілізації і сталого розвитку економіки та соціальної сфери регіону і держави в цілому;

– частково використано Мангушською районною державною адміністрацією (довідка № 01/29-89 від 04.12.2018 р.) під час розробки заходів реалізації Плану дій з охорони навколишнього природного середовища Донецької області на 2013–2020 рр., зокрема запропоновано комплексний підхід до вирішення екологічних проблем шляхом сталого екологічно-збалансованого розвитку регіону в частині виявлення джерел та методів подолання негативних впливів на якість життя населення, наслідків змін у діяльності виробничих підприємств, а також визначення шляхів удосконалення основних організаційних механізмів участі підприємств у соціально-економічному та інноваційному розвитку;

– частково використані у роботі департаменту економічного розвитку Запорізької міської ради (довідка № 04-01/57 від 10.05.2018 р.), зокрема методологію системного аналізу екологічної політики в контексті сталого розвитку національного господарства, що дозволило оцінити та прогнозувати параметри детермінант сталого розвитку з акцентом на соціальну складову;

– використано у навчальному процесі Донецького державного університету управління при викладанні навчальних дисциплін «Соціальна та гуманітарна політика», «Державне та регіональне управління», «Політика сталого розвитку» (довідка № 05-01/41 від 18.12.2018 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових фахових виданнях

Основні положення, висновки і результати дослідження опубліковано в 40 наукових працях, серед яких: 1 одноосібна та 4 колективні монографії, 21 стаття у наукових фахових виданнях України (у тому числі 8 статей опубліковано у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз), 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 10 матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 39,05 друк. арк. (особисто автору належить 36,36 друк. арк.). Результати дисертації у зазначених виданнях викладені у повному обсязі.

Зміст автореферату дисертації повністю ідентичний з її основними положеннями.

Дискусійні положення та зауваження

Дисертаційна робота Тарасенка Д.Л. не позбавлена окремих зауважень та дискусійних положень.

1. В дисертації запропоновано використовувати функцію Кобба-Дугласа для моделювання факторів впливу на рівень сталого розвитку України та провідних галузей національного господарства з урахуванням трьох основних детермінант – економічної, екологічної та соціальної (С.134-137). З урахуванням того, що існує взаємозв'язок між технологічністю виробництва та екологічною ситуацією, доцільно було б в моделі врахувати параметр розвитку науково-технічного прогресу.

2. При проведенні кореляційно-регресійного аналізу можливим негативним явищем є наявність мультиколінеарності, що виникає внаслідок

наявності лінійного взаємозв'язку параметрів моделі. Але автором не розглядаються можливості позбутись цієї мультиколінеарності, що було б доцільним задля підвищення точності моделей.

3. У дисертації розглядаються низка підсистем, а саме: природна, економічна, соціальна та підсистема державності щодо забезпечення сталого розвитку та визначається їх відповідність глобальним цілям сталого розвитку до 2030 року (табл. 3.14, С.207-208). На думку автора для таких цілей, як 9 (створити гнучку інфраструктуру, сприяти всеосяжній і стійкій індустріалізації і заохочувати інновації); 14 (зберігати і раціонально використовувати океани, моря і морські ресурси в інтересах сталого розвитку) та 15 (зберігати і відновлювати екосистеми суші і сприяти їх раціональному використанню, раціонально розпоряджатися лісами, боротися з опустелюванням, зупинити і повернути назад процес деградації земель і зупинити процес втрати біорізноманіття) не виокремлена соціальна підсистема. В той же час, зазначено, що соціальна підсистема характеризує класову та соціальну структуру суспільства, розвиток та розміщення населення, його освіту, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення, якість життя, соціальну безпеку. На мою думку, саме параметр «якість життя», що враховує показники рівня життя та умови життя, безпосередньо пов'язаний із зазначеними цілями.

4. Автором запропоновані методичні засади експрес-діагностики параметрів екологічної політики та рівня забезпечення сталого розвитку національного господарства на основі індикаторів, що дозволяє оптимізувати процес моніторингу рівня сталого розвитку національного господарства та його провідних галузей (табл. 3.17, 3.18, 3.19, 3.20, С.214-221). Але підвищити цінність запропонованої методики можливо було б в разі розробки моделі, яка дозволила не тільки оцінювання показники, а й прогнозувати їх динаміку.

5. У дисертації запропоновано методологічний підхід до оцінки рівня сталого розвитку національного господарства, що передбачає здійснення оцінки параметрів екологічної політики в контексті сталого розвитку з урахуванням тих галузей національного господарства, які суттєво впливають на

екологічну ситуацію у країні: сільського, рибного та лісового господарства; добувної галузі і розроблення кар'єрів та переробної галузі. Точність моделей для переробної галузі можливо було б підвищити завдяки виокремленню таких підгалузей, як виробництво продуктів харчування, напоїв, паперу, коксу і нафтоперероблення, хімічної промисловості, металургії та машинобудування.

6. Як відомо, функція Кобба-Дугласа має стратегічний характер, але використовується для певного проміжку часу. Вважається, що впродовж цього відрізка часу в досліджуваній галузі кардинально не змінюються параметри системи, наприклад технологія виробництва, економічні умови господарювання і т.ін., тобто можна стверджувати, що параметри виробничої функції будуть знаходитись у межах допустимої похибки. В разі наявності суттєвих змін, їх необхідно враховувати і корегувати модель. У дисертаційній роботі автор цілком коректно обрав проміжок часу для досліджень тривалістю 8 років, що повністю відповідає зазначеній умові, але, на жаль у роботі не здійснене таке обґрунтування.

Зазначені недоліки та зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Тарасенка Дениса Леонідовича «Соціальні детермінанти екологічної політики та забезпечення сталого розвитку в Україні» є самостійним, завершеним, кваліфікованим науковим дослідженням, характеризується високим рівнем актуальності, новими науково обґрунтованими результатами, що вирішують важливе наукове завдання і мають практичне значення для підвищення ефективності екологічної політики з акцентом на соціальну детермінанту та сприяє створенню умов сталого розвитку національного господарства.

Зміст дисертації повністю відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Дисертація написана на високому науковому рівні, заслуговує позитивної

оцінки. Актуальність теми, наукова новизна основних положень, висновків і пропозицій дисертаційної роботи, її теоретичне і практичне значення, відповідність вимогам пунктів 10, 12-14 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 (зі змінами), дають підставу для присудження Тарасенку Денису Леонідовичу наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри підприємництва,
менеджменту організацій та логістики
Запорізького національного університету

 Л.А. Горошкова

Вчений секретар

Запорізького національного університету

 О.А. Проценко

